

Eriarvoisuus koulutusrakenteiden osana länsimaissa – tarkastelussa toisen- asteen koulutus

Hans-Peter Blossfeld, Sandra Buchholz, Jan Skopek & Moris Triventi (toim.): *Models of Secondary Education and Social Inequality – An International Comparison*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, 2016. 456 s.
ISBN 978-1-78536-725-0

Koulutustausta on yksi tärkeimmistä yksilön yhteiskunta-aseman määrittäjistä, ja koulutuksen järjestäminen

mahdollisuuksien tasa-arvon mukaisesti on avainasemassa ehkäistäessä yhteiskunnan sisäistä eriarvoistumista. Kirjassa *Models of Secondary Education and Social Inequality – An International Comparison* alan tutkijat havainnollistavat toisen asteen koulutuksen rakenteellisia eroja länsimaiden välillä sekä niiden yhteyttä eriarvoisuuden koulutusperiytyvyyden näkökulmasta. PISA-tutkimustulokset ovat mahdollistaneet opiskelijoiden välisten erojen huomioimisen lisäksi myös koulutukseen liittyvien mahdollisuuksien tutkimisen keskenään hyvin erilaisten koulutusjärjestelmien välillä. Kirjassa esitellään teoreettisen taustoituksen lisäksi empiirisiä tutkimustuloksia useista eurooppalaisista maista sekä Australiasta, Israelista, Yhdysvalloista ja Venäjältä. Tarkoituksena kirjoittajilla on havainnollistaa, kuinka eriarvoisuus määrittyy toisen asteen koulutuksessa ja minikälaisten mekanismien välityksellä yhteiskuntien erilaiset rakenteelliset ratkaisut vaikuttavat siihen.

Yleisesti koulutusta järjestettäessä yksilön omat kyvyt ja ominaisuudet koetaan tärkeimpinä koulutuspolkua määrittävinä tekijöinä. Länsimaisissa demokratioissa jaetaan laajasti ideaali lahjakkaiden lasten ohjaamisesta korkeimman tason opintoihin perhetaustasta riip-

pumatta. Tähän kytkeytyy myös ajatus lasten välisistä tasoeroista, jotka tulee ottaa huomioon opetusta suunniteltaessa. Tasa-arvoinen ja oppilaiden erilaiset lähtökohdat huomioiva koululaitos onkin ollut useiden koululainsäädännöllisten reformien taustalla viime vuosikymmeninä. Tämä on johtanut keskenään hyvin erilaisten koululaitosten syntyyn eri maissa, varsinkin toisen asteen koulutuksessa. Tapoja järjestää toisen asteen koulutusta on lähes yhtä monta kuin sitä tarjoavia maitakin, mutta perustavin jako löytyy tavasta, jolla oppilaat jaetaan opintolinjoihin: joko kykyjen tai tavoitteiden mukaisesti. Näiden rakenteiden yhteys mahdollisuuksien tasa-arvoon on teoksen keskiössä. Kaikissa yhteiskunnissa esiintyy sosiaalista periytyvyyttä, mutta sen vahvuus ja mekanismit vaihtelevat suuresti. Opintolinjat ja tatoryhmät liittyvät olennaisesti ilmiöön, ja siksi valtaosa kirjasta käytetään eri koulujärjestelmien vaikutusten empiiriseen kuvailuun.

Teoksessa toisen asteen opintolinjajaot eritellään neljään laajempaan kategoriaan, joita jokaista käsitellään omana kappaleenaan. Näitä kategorioita ovat varhaisen seurannan malli, pohjoismainen malli, yksilönvalinnan malli sekä valikoivan seurannan malli. Varhaisen seurannan mallista

hyvänä esimerkkinä käy Saksa, jossa lapset jaetaan eri tasoryhmiin jo 10 vuoden ikäisinä. Saksan sekä muiden kirjassa esiteltyjen koulujärjestelmien tutkimisen tarkoituksena on mitata, miten oppilaiden vanhempien koulutustausta on yhteydessä lasten päätymiseen eri tasoryhmiin sekä miten he liikkuvat tasoryhmästä toiseen. Koulutettujen vanhempien positiivinen vaikutus lasten koulumenestykseen on tullut esiin jo aiemmissa tutkimuksissa. Saksan tapauksessa tätä on yritetty suitsia tarjoamalla nuorille mahdollisuus ”korjata” omaa tasoryhmäsijoitustaan jälkeensä heidän kykyihinsä paremmin sopivaksi. Saksan koulutusjärjestelmää koskeva osuus kirjassa kuitenkin paljastaa, etteivät alemman sosioekonomisen taustan oppilaat osaa juuri hyödyntää tätä mahdollisuutta, vaan korjausta ylöspäin tapahtuu lähinnä koulutettujen vanhempien lapsilla. Samankaltaisia tuloksia esiintyy myös muiden varhaisen seurannan mallin maiden keskuudessa.

Pohjoismainen malli kuvaa pisimmälle vietyä oppilaiden yhtenäisen opintopolun mallia, jossa painoarvo on ollut vahvasti sosiaalisen taustan vaikutusten minimoimisella oppimistuloksiin nähden. Pohjoismaissa oppilaiden koulutuspolut eriytyvätkin

varsin myöhäisessä vaiheessa. Vaikka pohjoismainen koulutus yleensä kerää kiitosta, on sosiaalinen periytyvyys edelleen merkittävää. Kirjoittajat esittävät, että ilmiöön vaikuttaa myös monia mekanismeja, joille ei ole aiemmin annettu riittävästi huomiota. Esimerkiksi Suomen tapauksessa lukioden välillä ei ole virallisesti eroja (pois lukien muutamat erikoistuneet linjat). Kuitenkin lehdistö asettaa vuosittain eri koulut ranking-järjestykseen arvosanajakaumien ja ylioppilaskirjoitusten mukaan, jolloin vanhemmilla on mahdollisuus muodostaa vertailupohjaa eri lukioden tasosta ja näin kasvattaa niiden välisiä tasoeroja entisestään.

Yksilönvalinnan ja valikoivan seurannan mallit sijoittuvat omine erityispiirteineen aiemmin kuvailtujen mallien välimaastoon. Yksilönvalinnan mallin maissa oppilaat eriytyvät omien kurssivalintojensa perusteella, eikä koulutussektoria ole standardoitu kovin vahvasti. Erityisesti Yhdysvallat ja Englanti lukeutuvat tähän malliin, jolle tunnusomaista on myös yksityiskoulujen vahva asema koulutuksen järjestäjänä. Valikoiva seuranta taas viittaa Ranskan kaltaisiin maihin, joissa oppilaat jaetaan opintolinjoihin varsin myöhään, mutta joissa koulujen väliset erot ovat varsin mittavia eikä yhteiskunta sääte-

le opetuksen tarjontaa erityisen tarkasti.

Maakohtaisten analyysien antina voidaan pitää eri koulutusjärjestelmien monipuolista kuvailua sekä sosioekonomisen taustan ja oppilaiden eriyttämissen välisten yhteyksien empiiristä mittaamista. Aineiston perusteella voidaan päätellä, ettei mikään koulutusjärjestelmä ole kyennyt poistamaan vanhempien koulutustaustan ja lasten opintomenestyksen välistä yhteyttä. Samalla analyysien tulokset kuitenkin osoittavat, että yhtenäiset koulutusstandardit sekä vahva julkinen koulusektori heikentävät tätä yhteyttä, kun taas aikainen jako tasoryhmiin vahvistaa sosioekonomisen taustan merkitystä. Tilastomallien ansiosta lukijan on mahdollista nähdä, mitä menetelmiä tulosten saavuttamiseksi on käytetty. Tarkat kuvaukset auttavat tilastollisiin menetelmiin perehtynyttä lukijaa, mutta tärkeimmät havainnot tulevat esille myös pelkästään tekstiosuutta lukemalla. Kirja päättyy yhteenvetolukuun, joka tuo esille maakohtaisten artikkelien havainnot pääpiirteittäin.

Teoksen lukemalla saa hyvän käsityksen länsimaisen koululaitoksen ja koulutusperiytyvyyden yhteyksistä. Kirja voi olla maakohtaisten artikkelien paljouden takia varsin raskaslukuinen, mutta aiheesta ylei-

semmällä tasolla kiinnostunut lukija voi hyvin jättää tämän osuuden lukematta ja silti saada varsin kattavan käsityksen aiheesta. Yleisteokseksi kirja on varmasti liian raskas, eikä sitä sellaiseksi ole tarkoitettukaan. Lentokenttälukemiston sijaan sen toivoisi löytyvän koulutuspolitiikan parissa toimivien kirjajhyllystä.

Kirjassa ei esitetä argumentteja minkään yksittäisen koulutusjärjestelmän puolesta, eivätkä havainnot tällaista päättelyä mahdollistakaan. Sen sijaan yksittäisiä ongelmakohtia tuodaan esiin varsin monipuolisesti. Aihepiirinä koulutusperiytyvyys on erittäin haasteellinen, mikä näkyy myös analyysiosuuksien hieman mekaanisena rakenteena. Tilastomallit ja aineistot mahdollistavat vain rajallisen näköalan ilmiön taustoihin, ja sen useat mekanismit ovat vielä osittain hämärän peitossa. Kokonaisuutena kirja tarjoaa mahdollisuuden tutustua uusimpaan tutkimustietoon toisen asteen koulutuksen ja koulutusperiytyvyyden nykytilasta. Samalla sen avulla voidaan hahmottaa, mitä ongelmia on jäänyt vielä ratkaistavaksi ja miksi ”parasta tapaa” järjestää oikeudenmukainen koulutus tuskin kyetään määrittämään ainakaan lähitulevaisuudessa.